

Studijní text

Tento studijní text je elektronickou kopií výňatku z textu a je určen pouze pro studenty Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. Je určen výlučně k použití ve vyučování pro ilustrační účel nebo pro vědecké účely, jak je stanoveno v autorském zákoně (Zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů). Studenti mohou text použít jen pro studijní účely. Je zakázáno text či jeho část jakkoliv dále šířit, kopírovat nebo používat na jiné účely, než je uvedeno výše.

Paní Bovaryová, 1952, přel. Karel Čižek,
Jirka, Praha, Práce, 329 s., 1. vyd.



DOKTOR BOVARY

I

Byli jsme ve studovně, když vstoupil ředitel; za ním šel nováček v civilních šatech a školní zřízenec s velkým pultem. Ti, kdo spali, se probudili a každý vstal, jakoby vytržen z práce.

Ředitel pokynul, abychom se posadili; pak se obrátil k dozorci a řekl polohlasitě:

„Pane Rogere, doporučuji vám tady toho žáka, jde do páté. Jestliže si to zaslouží prací a chováním, postoupí mezi velké, kam věkem patří.“

Nováček zůstal v koutě u dveří, takže ho bylo sotva vidět; byl to venkovský, asi patnáctiletý hoch, větší než kdokoli z nás. Měl vlasy zastřižené rovně nad čelem jako vesnický kostelní zpěvák, rozumnou a velmi rozpačitou tvář. Ačkoli nebyl široký v ramenou, jistě ho kazajka ze zeleného sukna s černými knoflíky tísnila v průramcích a rozparkem výložků na rukávech bylo vidět červená zápěstí; bývala zpravidla nepokrytá. Ze žlutých kalhot, silně vytažených šlemi, vystupovaly nohy v modrých punčochách. Hrubé a cvočky pobité střevíce byly špatně vycištěné.

Začali jsme odříkávat lekce. Poslouchal se soustředěným úsilím,

pozorný jako na kázání; neodvažoval se ani zkřížit nohy, ani opřít se o loket, a ve dvě hodiny, když zazněl zvonek, musel mu dozorce připomenout, aby se s námi postavil do řady.

Při vstupu do třídy jsme byli zvyklí odhazovat čapku na zem, abychom měli volnější ruce; bylo třeba už ode dveří mrštit čapkou pod lavici tak, aby narazila na zeď a řádně rozvířila prach; to *patřilo k věci*.

Ale buď že si nepovšiml tohoto našeho návyku, nebo si nás netroufal napodobit, *nováček* držel ještě po modlitbě čepici na kolenou. Byla to jedna z těch velmi složitých pokrývek hlavy, v nichž nalézáme prvky beranice, šapsky, kulatého klobouku, vydrovky a noční čepičky, slovem jedna z těch ubohých věcíček, jejichž nemá oškřivost je hluboce výrazná jako tvář blbce. Byla oválná a vyztužená velrybími kosticemi, začínala třemi kruhovými jeličky a pak se střídaly, oddělené červeným páskem, kosočtverce z aksamitu a z králičí srsti; pak přišlo cosi podobného pytlíku, který končil kartonovaným mnohoúhelníkem, pokrytým složitě vyšívaným prýmekem; odtud visel na velmi tenké šňůrce střepeček ze zlatých dracounových nitěk na způsob žaludu. Čepice byla zánovní, štítek se jen třpytil.

„Vstaňte,“ řekl profesor.

Vstal: čepice spadla. Celá třída vypukla ve smích.

Shýbl se, aby ji zdvihl. Soused ji loktem shodil; znovu ji zdvihl.

„Dejte přece někam tu čepici,“ řekl profesor, člověk, který měl smysl pro vtip.

Nový výbuch smíchu celé třídy přivedl ubohého chlapce tak z míry, že nevěděl, má-li podržet čepici v ruce, nechat ji na zemi či dát si ji na hlavu. Sedl si a čepici položil do klína.

„Vstaňte,“ řekl profesor, „a řekněte, jak se jmenujete.“

Nováček nesrozumitelně zabreptal jakési jméno.

„Ještě jednou!“

Nové zabreptání, jehož slabiky přehlušoval řev celé třídy.

„Hlasitěji,“ vzkřikl učitel, „hlasitěji!“

Nováček otevřel tedy se zoufalou odhodlaností dokořán ústa a z plných plic, jako by někoho volal, vyrazil slovo *Karbovari*.

Rázem se zdvihl ohlušující řev a pokračoval *crescendo*; z všeobecné

vřavy (všichni vyli, štekali, dupali a opakovali: *Karbovari! Karbovari!*) vyrazily jednotlivé pronikavé výkřiky; povyk jen stěží uléhal v osamocených výkřících a pak pojednou znovu propukával, když z některé lavice vytryskl ještě tu a tam přidušený smích, jako když raketa předčasně uhasne a znovu završí.

Konečně se však pod deštěm písemných trestů třída uklidnila a profesor, kterému se podařilo postihnout jméno Karel Bovary, když si je dal nadiktovat, slabikovat a znovu přečíst, přikázal ihned ubohému chlapíkovi, aby si šel sednout do oslovské lavice hned před katedrou. Chlapec sebou pohnul, ale než vykročil, zaváhal.

„Co hledáte?“ zeptal se profesor.

„Svou čep...“ nakousl bázně *nováček*, dívaje se znepokojeně kolem sebe.

„Pět set veršů celá třída!“ vyrazilo zuřivě z profesorových úst a zarázilo jako *Quos ego* novou bouří. — „Ticho buďte!“ pokračoval pak rozhořčeně a utíral si čelo šátkem, jež vylovil z baretu. „A co se vás týče, vy nováčku jeden, opišete dvacetkrát *ridiculus sum*.“

Pak řekl mírnějším hlasem:

„Nu, svou čepici dostanete, nikdo vám ji nevezal!“

Všechno se uklidnilo. Hlavy se náchýlily nad deskami a *nováček* zachoval po dvě hodiny vzorné držení těla, přestože se mu tu a tam rozpleskla o tvář papírová kulička, vymrštěná nožičkami pera. Otřel si tvář rukou a zůstával bez pohnutí, oči sklopené.

Večer ve studovně vyndal ze svého pultu rukávce, urovnal si věci, pečlivě nalinkoval papír. Viděli jsme, jak svědomitě pracuje, jak vyhledává ve slovníku všecka slovíčka a namáhá se co může. Jistě jen proto, že tolik projevoval dobrou vůli, nemusil sestoupit do nižší třídy; znal, pravda, obstojně pravidla, ale jeho styl byl chatrný. Počátky latiny mu vštěpoval farář v rodné vesnici; rodiče ho poslali do koleje pokud možno nejpozději, ze šetrnosti.

Jeho otec, pan Karel Diviš Bartoloměj Bovary, bývalý druhý plukovní lékař, chirurg, zapletl se kolem roku 1812 do jakési odvodní aféry a byl v té době nucen opustit službu; využil tenkrát svých osobních půvabů a příležitostně uchvátil věno šedesáti tisíc franků, když se do jeho pěkného zevnějšku zamilovala dcera jednoho čepičkáře.

Prsty stále plné prstenů, šaty nápadných barev, ve tváři licousy splývající s knírem, měl tento krasavec a chvastoun, hlučně řinčící ostruhami, vzhled hrdiny a povrchní elán obchodního cestujícího. Dvě tři léta po svatbě žil z majetku své ženy, dobře jedl, pozdě vstával, kouřil z dlouhých porcelánových dýmek, domů chodil až po večerních zábavách a vysedával v kavárnách. Tchán zemřel a nezanechal po sobě dohromady nic; byl tím rozhořčen, pustil se do *podnikání*; nechal v tom trochu peněz a uchýlil se na venkov, *hospodařit na vlastním*. Ale protože se v půdě nevyznal hrubě víc než v kartounu, protože jezdil na koních, místo aby je posílal na pole, protože pil svůj mošt po lahvích, místo aby jej po sudech prodával, protože jedl nejkrásnější drůbež svého dvora a mazal si lovecké boty slaninou ze svých prasat, brzy viděl, že bude nejlépe, když zanechá vši spekulace.

Najal si tedy za ročních dvě stě franků v jedné vesnici na hranicích kraje cauxského a Pikardie stavení, které bylo zpola statek, zpola panský dům; a nevrly, sužován výčitkami, obviňuje nebe a žárlivý na kdekoho, zavřel se ve věku pětácti let, zhnusený lidmi, jak říkal, a rozhodnut žít v míru a pokoji.

Jeho žena byla kdysi do něho bláznivě zamilovaná; milovala ho s otrockou oddaností, která ho od ní ještě více vzdalovala. Bývala veselá, sdílná a něžná, ale jak stárla, stávala se (jako zvětralé víno, které kysne) svéhlavou a nervosní osobou s pištivým hlasem. Tolik trpěla a z počátku si ani nestěžovala, když viděla, jak muž běhá za každou vesnickou poběhlicí a jak jí ho večer vracejí všelijaké kutlochy otupělého pití a páchnoucího. Pak se v ní vzbouřila pýcha. Mlčela, s němým stoicismem polykala vztek, a taková zůstala až do smrti. Byla stále na nohou, stále na pochůzkách. Obcházela advokáty a předsedy soudů, pamatovala na splatnost směnek a vymáhala odklad; doma žehlila, šila, prala, dohlížela na dělníky, platila účty, kdežto pán se o nic nestaral, setrval ustavičně ve stavu jakési ztrnulé, trucovité ospalosti, z níž se vytrhoval, jen aby jí říkal nepřijemnosti, jen aby kouřil u krbu a plival do popela.

Když se jí narodilo dítě, musili je dát ke kojné. Po návratu byl klučina rozmazlován jako princ. Matka ho krmila zavařeninami; otec ho nechával běhat na boso, a hraje si na filosofa, dokonce říkal, že by dítě

mohlo chodit docela nahé jako mláďata zvířat. Proti mateřským záměrům měl v hlavě jakýsi mužský ideál dětství, podle kterého se snažil cepovat synka: chtěl ho vychovávat tvrdě, po spartánsku, aby dostal dobrý fyzický základ. Posílal ho spát do nevytopeného pokoje, učil ho pít rum ex a pokřikovat na procesí. Dítě však bylo od přírody mírné a otcovo úsilí vyznívalo naprázdno. Matka je vláčela stále s sebou; vystříhovala mu z lepenky, vyprávěla mu pohádky, mluvila s ním v nekonečných samomluvách, plných zádušného veselí a žvatlavé mazlivosti. V opuštěnosti svého života přenášela na tuto dětskou hlavu všechny své marnivé tužby, rozváté a rozbité. Snila o jeho budoucím postavení, už viděla, jak je velký, krásný, duchaplný, pozemní inženýr nebo soudní hodnostář. Naučila ho číst a dokonce ho naučila na svém starém pianě zpívat dvě tři drobné písničky. Ale k tomu ke všemu říkal pan Bovary, který o vzdělání valně nedbal, že *to je k ničemu*. Budou kdy mít zač ho vydržovat na státních školách, koupit mu úřad nebo nějaký obchod? *Drzý musí člověk být a všechno je vyhráno*. Paní Bovaryová se hryzla do rtů a dítě se toulalo po vesnici.

Chodil za oráči a plašil hručkami havrany, kteří odlétali. Trhal ostružiny, které rostly u příkopů, s prutem v ruce hlídal krocany, pomáhal o senách, běhal po lesích, a když přšelo, hrál v kostelní předsíni nebe peklo ráj; o velkých svátcích prosil kostelníka, aby ho nechal zvonit, jen proto, aby se zavěsil celou vahou svého těla na lano a cítil se jím unášen, jak se zvon houpal.

A tak rostl jako doubek, měl silné ruce a zdravou barvu.

Když mu bylo dvanáct let, vymohla si matka, aby začal studovat. Svěřili ho faráři. Ale lekce byly tak krátké a tak nepravidelné, že nebyly celkem k ničemu. Konaly se v kradených chvílkách v sakristii, vstoje, ve spěchu, mezi křtem a pohřbem; nebo farář posílal pro svého žáka po *Andělu Páně*, když nikam nemusil. Sedali si u něho v pokoji; mušky a můry kroužily kolem svíce. V pokoji bylo horko, chlapec usínal; a za chvíli chrápal i staroch, ruce složené na břichu, ústa dokořán. Někdy, když se pan farář vracel od posledního pomazání od nemocného v okolí, vídával hochy, jak se potuluje za vsí; zavolal ho, čtvrt hodiny mu kázal a při té příležitosti mu někde pod stromem dával časovat slovesa. Přerušoval je déšť nebo nějaký známý, který šel

kolem. Ostatně s ním byl vždycky spokojen, dokonce říkal, že *mladý muž* má znamenitou paměť.

Tak to nemohlo zůstat. Paní byla energická. Zahanbený nebo spíše unavený pán povolil bez odporu a čekalo se ještě rok, až hoch bude po prvním přijímání.

Minulo ještě půl roku; a po roce byl Karel definitivně poslán do rouenské koleje. Otec ho tam sám dovedl; bylo to ke konci října, v době svatorománského trhu.

Bylo by teď nemožné, aby si kdokoli z nás o něm něco zvláštního připomněl. Byl to hoch mírné povahy, o přestávkách si hrál, ve studovně pracoval, při vyučování poslouchal, v ložnici dobře spal a v jídelně dobře jedl. Jeho odpovědným dozorcem byl velkoobchodník se železem v Rukavičkářské ulici; jednou měsíčně, v neděli, když zavřel krám, dával mu volno, posílal ho na procházku do přístavu, aby se díval na lodi, pak ho přiváděl zpátky do koleje na večeri, už v sedm hodin. Každý čtvrtek večer psal Karel matce červeným inkoustem dlouhé psaní s třemi pečeticími oplatkami; pak si opakoval z dějepisných sešitů nebo četl starý svazek *Anacharsise*, který se povaloval ve studovně. Na procházce rozprávěl se sluhou, který byl z venkova jako on.

Svou plíť se držel stále mezi průměrnými žáky; jednou to dokonce dotáhl na první accessit z přírodopisu. Ale ke konci třetího roku ho rodiče vzali z koleje a dali ho na medicinu; byli přesvědčeni, že se nějak protluče k bakalářské zkoušce vlastními silami.

Matka mu našla pokoj ve čtvrtém poschodí na Robecově struze u známého barvíře. Vyjednala byt se stravou, opatřila nábytek, stůl a dvě židle, dala z domova dopravit třešňovou postel a nadto koupila železná kamínka a zásobu dříví, aby se její ubohé dítě mohlo ohřát. Ke konci týdne odjela po tisícovém napomenutí, aby se slušně choval, teď když bude ponechán sám sobě.

Když četl na vývěsní tabuli seznam přednášek, jímala ho závrat; přednášky z anatomie, z pathologie, fyziologie, farmakologie, chemie, botaniky, klinického lékařství a z terapeutiky, nepočítaje ani zdravotvědu a nauku o lécích, všechno jména, jejichž etymologii neznal, hotové dveře do svatyně plné velebných temnot.

Nic nechápal; marně poslouchal, nepostihoval smysl. Přesto pracoval, měl vázané sešity, chodil na všechny přednášky, nepromeškal jedinou visitu. Plnil svou denní drobnou úlohu jako kůň u kolotoče, který se točí na místě se zavázanýma očima nevěda ani, jaký je smysl jeho roboty.

Abyste mu ušetřila vydání, matka mu posílala každý týden po posloví kus uzeneho telecího masa, které míval k obědu po návratu z nemocnice, poklepáváje si přitom podešví do zdi. Pak bylo třeba běhat po přednáškách, do pitevny, do chorobince a vracet se všemi ulicemi, kde jaká byla. Po hubené večeři u bytného chodil nahoru do svého pokojíku a znovu se dával do práce v promoklých šatech, ze kterých se kouřilo, jak v nich seděl u rozžhavených kamen.

Za krásných letních večerů, ve chvíli, kdy vyhřáté ulice jsou prázdné a služky na prahu dveří si hrají s míčem, otvíral okno a vykláněl se z něho. Řeka, která dělá z této rouenské čtvrti jakési malé Benátky v laciném vydání, tekla dole pod ním, žlutá, fialová nebo modrá mezi mosty a mřížemi. Na břehu si dělníci myli ve vodě ruce. Na bidlech vystrčených z podstřeší sušila se na vzduchu přadena bavlny. Naproti nad střechami se klenulo čisté nebe s rudým zapadajícím sluncem. Jak je asi doma na venku pěkně! Jaký chládek pod buky! A mladý Bovary rozvíral chřípě, aby se nadýchal vůně venkova, která nedocházela až k němu.

Zhubl se, vytáhl a na tvář mu lehl výraz žalobného smutku, který ji dělal téměř zajímavou.

Zpohodlněl a tak ovšem odstoupil ode všech předsevzetí, která si kdysi učinil. Jednoho dne nešel na visitu, druhý den na přednášku a tak, vychutnáváje lenost, pomalu přestal chodit na fakultu vůbec.

Zvykl si chodit do hostince a vášnivě hrál domino. Uzavřít se každý večer do špinavé veřejné místnosti, vrhat na mramorový stůl ovčí kostky s černými tečkami zdálo se mu drahocenným aktem svobody, který v něm zvyšoval úctu k sobě samému. Bylo to jako uvedení do světa, přístup k zapovězeným rozkošem; když vcházel, kladl ruku na knoflík u dveří se slastí zrovna smyslnou. Tehdy se v něm uvolnilo mnoho náchylností do té doby potlačených; znal z paměti kuplety,

kteře zpíval hostům na uvítanou, nadchl se pro Bérangera, naučil se připravovat punč a konečně poznal lásku.

Po takovéto přípravě propadl ovšem úplně při zkoušce na vojenského lékaře. Doma ho čekali ještě týž večer, aby oslavili jeho úspěch.

Šel pěšky a zastavil se na kraji vsi; tam si poslal pro matku a všechno jí řekl. Omlouvala ho, svalujíc neúspěch na nespravedlnost zkoušejících, a trochu mu dodala myslí; vzala na sebe, že dá všechno do pořádku. Pan Bovary poznal pravdu až po pěti letech; byla to už stará věc a tak ji spolkl; nemohl ostatně připustit, že by tvor z jeho krve byl hlupák.

Karel se pustil znovu do práce a nepřetržitě se připravoval k nové zkoušce; naučil se předem nazpaměť všem otázkám. Zkoušku udělal a dostal dosti slušné známky. Jaký krásný den pro matku! Vystrojila se velká hostina.

Kde se usadí jako lékař? V Tostes, kde byl jen jeden starý lékař. Už dávno číhala paní Bovaryová na jeho smrt a staroch ještě ani neložil fidlátka, když se Karel usadil naproti němu jako jeho nástupce.

Ale to, že vychovala syna, že ho přiměla, aby vystudoval lékařství, a že našla Tostes, kde by je provozoval, to nebylo ještě všechno: potřeboval ženu. Našla mu ji: byla to vdova po soudním vykonavateli v Dieppe, bylo jí pětáctyřicet let a měla dvanáct set liber ročního důchodu.

Přestože byla ošklivá, suchá jako šindel a samý pupenec jako jaro, měla paní Dubucová nemálo nápadníků. Aby se staré Bovaryové zdařil její záměr, musila je všechny vystrnadit a dokonce velmi obratně zmařila intriky jednoho uzenáře, který měl podporu kněží.

Karel viděl v manželství nástup lepších časů; představoval si, že bude volnější a že bude pánem sama sebe i svých peněz. Ale pánem v domě byla jeho žena; ve společnosti musil říkat to a neříkat ono, každý pátek se musil postit, oblékat se podle její vůle, ostře upomínat na její rozkaz pacienty, kteří neplatili. Otvírala mu psaní, hlídala ho na každém kroku a poslouchala za přepážkou, když měl v ordinaci ženy.

Každé ráno musila mít čokoládu, vyžadovala spoustu ohledů. Stále si stěžovala na nervy, na prsa, na špatnou sekreci. Nesnášela zvuk

kroků; nechali ji samotnou — samota jí byla protivná; vraceli se k ní — jistě jen proto, aby ji viděli umírat. Navečer, když Karel přicházel domů, vysunovala zpod pokrývky své dlouhé hubené ruce, ovíjela mu je kolem krku; musil si k ní sedat na postel a tu před ním vylévala všechna svá hoře: zapomíná na ni, miluje jinou! Však jí dobře říkali, že bude nešťastná; nakonec na něm požadovala nějaký léčivý sirup a trochu víc lásky.



II

Jednou v noci byli okolo jedenácti hodin probuzeni dusotem koně, který se zastavil právě u jejich dveří. Služka otevřela vikýř u pudy a chvíli vyjednávala s mužem, který zůstal na ulici. Přijel pro lékaře a má dopis. Třesouc se zimou, seběhla Nastasie po schodech a šla otevřít, napřed zámek, pak závory. Muž nechal koně venku, šel pak za služkou a vstoupil s ní dovnitř. Vyndal z vlněného čepce se šedivými střapci dopis, zabalený do kusu látky, a obradně jej podal lékaři. Karel se opřel loktem o polštář a četl list. Nastasie držela u postele